

SOCIALINĖS APRĖPTIES, KAIP SOCIALINĖS ATSKIRTIES, ALTERNATYVOS METODOLOGINIAI ASPEKTAI

Audronė Juodeikaitė

Kauno technologijos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Edukologijos katedra
K. Donelaičio g. 20–401, LT–44239 Kaunas
Telefonas 30 01 34
Elektroninis paštas delta1@blog.lt

Prof. dr. Irena Leliūgienė

Kauno technologijos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Edukologijos katedra
K. Donelaičio g. 20–401, LT–44239 Kaunas
Telefonas 30 01 34
Elektroninis paštas ei@ktu.lt

Pateikta 2005 m. spalio 10 d.

Parengta spausdinti 2005 m. lapkričio 23 d.

Santrauka

Socialinės aprėpties, kaip socialinės atskirties, santykio esmė atsiskleidžia sukurtų socialinių sistemų funkcionavimo kontekste, kurių tolesnė plėtotė priklauso nuo jų „reikalingumo“ žmonėms bei pačių socialinių sistemų tarpusavio sąsajų. Straipsnyje remiamasi užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkų darbais, analizuojama istorinė socialinio darbo aprėpties raida bei jos esminiai bruožai, pasireiškiantys dirbant su rizikos grupės vaikais. Ši apžvalga pateikiama atsakant į tris orientacinius klausimus: kokia linkme buvo dirbama su rizikos grupės vaikais ir ko tikėtasi visuomeniniame kontekste? Su kokiais rizikos grupės vaikų sampratos bei rizikos koncepto problemineis aspektais susiduriama? Į kokius indikatorius ateityje reikėtų atkreipti dėmesį derinant vaikų socialinės aprėpties teorines ir praktines strategijas?

Pagrindinės sąvokos: socialinė aprėptis, socialinė atskirtis, rizikos grupės vaikai, rizikos konceptas.

Įžanga

Socialinės aplinkos paskirtis – padėti žmogui įprasminti savo būtį suteikiant jam jėgų egzistuoti, gyventi, kurti, dirbti savo ir kitų labai visą gyvenimą (Baršauskienė, Leliūgienė, 2002). Vis dėlto įvairūs globalūs pokyčiai koreguoja kiekvieno visuomenės nario ir socialinio, ir asmeninio gyvenimo funkcijas, reglamentuoja tam tikras taisykles ir normas. Modernios visuomenės, kaip rašo H. Wagneris, norėdamos išgyventi privalo leisti į sunkų aprėpties ir atskirties santykį (2003, p. 26). Kaip rodo M. J. Sterno, J. Midgley (1997), G. Kvieskienės, O. Merfeldaitės (2001), Y.-L. Liu (2003), B. Madsen'o (2003) ir kt. mokslininkų atlikti tyrimai, objektyvi tikrovė nuolat paaštrina didėjančio skurdo, nedarbo, augančio nusikalstamumo, o svarbiausia – rizikos grupėms priskiriamų vaikų gilėjančias problemas. Poreikį pažvelgti į rizikos grupės vaikus atkreipiant dėmesį į dėl socialinės aprėpties ir socialinės atskirties santykio jiems susikuriančias naujas aplinkybes ir kylančią riziką nulėmė:

- Tendencingas ir spartus vaikų, priskiriamų rizikos grupėms, skaičiaus didėjimas. K. Satyarthis ir E. Jouenas (2005) analizuodami švietimo padėtį nurodo, kad šiandien 800 mln. pasaulio paauglių yra beraščiai; remiantis B. Strukčinskienės pateiktais duomenimis (2004), ES apie 30 000 vaikų kiekvieną dieną patiria įvairaus sunkumo sužalojimų. Nerimą kelia ir tai, kad, remiantis P. Christenseno ir M. O'Brieno (2003) atlikta dabartinės padėties analize bei skaičiais, 2025 metais rizikos grupėms gali būti priskiriama 60 proc. viso pasaulio vaikų.
- Sudėtingėjantis vaikų pasirenkamo elgesio modelis bei padariniai. J. Pikūnas pažymi, kad šiandien vaikai ir paaugliai ryžtasi padaryti tokius nusikaltimus, kuriais savo žiaurumu priilygsta, o neretai ir pranoksta iškrypusius suaugusiuosius (1994, p. 182).

Socialinės aprėpties sampratą pažvelgti metodologiniu aspektu skatina tezė, kad ne visada minėtos problemos buvo priskiriamos prie socialinių sistemų ir sprendžiamos per jų struktūros apibrėžtį.

Kyla pagrindinis klausimas šiame diskurse: ar socialinė aprėptis metodologiniu aspektu sukuria rizikos grupės vaikų socialinės atskirties mažinimo alternatyvas?

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti socialinės aprėpties, kaip socialinės atskirties, alternatyvas metodologiniu aspektu.

Tyrimo objektas – rizikos grupės vaikų socialinė aprėptis.

Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro aplinkos koncepcinė nuostata, kad visi asmenybę ugdatys veiksniai sudaro vientisą socioedukacinę sistemą su daugeliu struktūrinių elementų ir bendrai veikdami siekia laipsniškai sumažinti asmenybės ir ją supančios aplinkos atitrūkumą (Blot, 1975; Gloton, 1977, Carraz, 1983).

Šis straipsnis parengtas taikant mokslinės literatūros analizę, analitinės indukcijos analizę ir metaanalizę.

1. Rizikos grupės vaikų socialinės aprėpties metodologinis istorinės raidos aspektas

Apie socialinės aprėpties mastą bei rezultatus geriausia spręsti pagal tai, koks siūlomas socialinės pagalbos pobūdis rizikos grupei priskiriamiems vaikams, kaip dažnai ir kaip gausiai naudojamos šia niša ir kokie yra laimėjimai konkrečioje srityje.

Žinių apie rizikos grupės vaikus randama jau nuo 1212 metais įvykusio „Vaikų žygio“ Europoje, tačiau išsamesnių aprašymų apie veiklos organizavimą, susijusį su jiems kilusių problemų sprendimu, randama tik nuo XIX a. pr. Šis poreikis, kaip pažymi M. Spiertsas, atsirado iš visuomeninio švietimo (2003, p. 47), analizuojant jame išgyvenamus socialinio susiskaldymo, ekonominės pažangos, moralinio nuosmukio ir kitus aspektus. M. Schwartzas, M. J. Sternas, S. Nazneenas (1997), C. Johnsonas, M. Spiertsas (2003) bei kiti mokslininkai pateikdami socialinės aprėpties, pasireiškiančios dirbant su rizikos grupės vaikais, metodologijos istorinę raidą išskiria keletą socialinės analizės bei probleminės situacijos aspektų ir jos sprendimui taikytų veiklos kryptių (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Socialinės aprėpties, pasireiškiančios dirbant su rizikos grupės vaikais, metodologinis Europos istorinės raidos aspektas

Laikotarpis	Analizės aspektas	Problema	Socialinės aprėpties kryptis	Veiklos metodai
1	2	3	4	5
Ankstyvieji pionieriai 1890–1920	Ekonominis	Socialinis susiskaldymas, jaunų žmonių moralinis nuosmukis, beglobiai vaikai, smurto proveržiai	Rekreacija – turiningo rizikos grupės vaikų ir jaunuolių laisvalaikio organizavimas; prieglaudos namų steigimas	Galios ir kontrolės modelis; filantropija
1921–1945	Psichologinis (šeima, asmuo)	Jaunų žmonių nedarbas, skurdas, nusikalstamumo prevencija, vaikų globa	Bendruomenės kūrimas – bendruomenės centrų, draugijų būstinių steigimas; labdaros organizacijos;	Grupinio darbo metodo taikymo pradžia, socialinės padėties studija, diagnostinis ir funkcinis požiūriai
1946–1960		„Masinio“ jaunimo nedarbas ir nusikalstamumas	„atvirų programų“ taikymas, t. y. darbas su jaunimu viešumoje; atvirų jaunimo centrų steigimas	Grupinio ir bendruomeninio darbo metodai, diagnostinio ir funkcinio požiūrių dichotomija
1961–1975		Jaunimas gatvėje, asocialumas, problemiškos šeimos, skurdas	Darbo metodų integravimas; darbas su šeima; grįžimas prie daugiaproblemiškumo, krizės intervencija	
1976–1990	Edukacinis	Smurtas vaiko atžvilgiu, AIDS, narkotikų vartojimas, benamių problema	Švietimas, auklėjimas – integruotų problemų sprendimo įtraukimas į NVO bei mokyklų programas, siekiant edukaciniu požiūriu aktyvinti jaunimą	Darbo grupių specializacija pagal problemas pobūdį; įvertinimas, konsultavimas
Nuo 1990 m.	Socioedukacinis, teisinis	Narkomanija, nusikalstamumas, prekyba vaikais, delinkventiškumas ir kt. problemos	Menas, kultūra – kliūčių šalinimas dalyvaujant kultūros procese	Subkultūrinis švietimas, tarpinstitucinis bendradarbiavimas, vadybinė rūpyba

(sudaryta pagal Schwartzą M., Sterną M. J., Nazneeną S., 1997; Johnsoną C., Spiertsą M., 2003)

Pateiktoje socialinės aprėpties, pasireiškiančios dirbant su rizikos grupės vaikais, metodologinėje istorinės raidos analizėje galima įžvelgti keletą esminių šio proceso ypatumų:

- Su socialinės atskirties mažinimu susijusi veikla bei darbo pobūdis ilgą laiką buvo nulemtas patalpų. Šis ryšys su pastoge susilpnėjo tik paskutiniajame XX a. dešimtmetyje, tačiau pati veiklos pasiūla, nors ir keičiantis jos kryptys, toliau išliko stebėtina pastovi – tai įvairūs kursai, susitikimai, poilsio ir atostogų renginiai ir pan.
- Šią veiklą nuolat lydėjo pripažinimo krizė – vaikai ir paaugliai ne visada susidomėdavo jiems siūloma veikla, be to, mokykloms, NVO ir kitoms institucijoms buvo sunku įrodyti savo visuomeninę naudą.
- Nuolat kyla veiklos profesionalizavimo ir metodinės patirties diskusija dėl šioje srityje ryškėjančio kompleksiško, socialinio funkcionalumo, teorinio bei praktinio metodų bei naujų mokslo kryptų pritaikomumo ir pan.
- Kinta socialinės aprėpties sampratos dimensija. Iki XX a. 9-ojo dešimtmečio rizikos grupei priskiriamų vaikų skaičiaus augimas, jų problemos pasaulyje buvo priskiriamos ekonominei kategorijai. Šio laikotarpio pagrindinės straipsnių temos buvo vaiko ekonominė gerovė: vaiko vieta mieste (McKendrick, 2000), bendravimo tinklai (Lynch, 1997; Matthews, 1992); urbanizacijos įtaka vaiko mobilumui (Hillman, 1990; Schwartz, 1997), vaiko rekreacinė vieta (Hart, 1997; Motore, 1996; Holloway & Valentine, 2000; Philo, 2000) ir pan. Šių mokslinių darbų ir straipsnių atskaitos taškas buvo vaikui palankios ergonominės aplinkos šeimoje, mokykloje, bendruomenėje ir pačioje visuomenėje kūrimas. XXI a. į vaiko socializacijos problemas pradėta žvelgti platesniame, socioeducacinių ir politinių funkcijų kontekste. Moksliniuose straipsniuose vis dažniau dėmesys atkreipiamas į: vaiko saugumą (Garner, 1999; Comodeca, Goossens, Terwogt, Schwengel, Calder, 2002; Billing, Motore, McDonald, 2003 ir kt.), jo socialinę atskirtį (Person, 2002; Jose, Garcia, Vallinas, Vazquez Reco, 2003), sėkmės bei santykių išgyvenimą mokykloje (Bolssfeld, De Rose, Hoem, Rohwer, 1995; Jonynienė, Dromantienė, 2002; Rautakilpi, 2003 ir kt.), į vaiko, kaip asmens, komunikacijos ir sąveikos su aplinka problemą.

Apibendrinant galima teigti, kad:

Visoje darbo su rizikos grupės vaikais jaunuoliais istorinėje raidoje pirmiausia siekta atkreipti pačios visuomenės dėmesį į: 1) kiekvienu laikotarpiu kylančias opiausias vaikų ir jaunimo problemas; 2) poreikį plėtoti kooperaciją su kitomis institucijomis bei pavieniais asmenimis bendroms sprendimų strategijoms kurti; 3) būtinybę pačius vaikus ir jaunuolius įtraukti į savo problemų ir kylančių socialinių grėsmių sprendimą.

2. Rizikos grupės vaikų sampratos ir rizikos koncepto probleminiai aspektai

Spartus rizikos grupei priskiriamų vaikų ir jaunuolių didėjimas pastaraisiais dešimtmečiais verčia iš naujo apžvelgti socialinės atskirties mažinimo galimybes bei priežastis, trukdančias pasiekti norimo rezultato. Ši sparti socialinės veiklos dinaminė raida bei kaita kartu paspartino ir rizikos grupės vaikų kompleksinės sampratos plėtojimą (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Rizikos grupės vaikų samprata

Aspektai	Samprata
Edukacinis	- Nemotyvuoti, spec. poreikių turintys, nuolat praleidinėjantys pamokas arba visai mokyklos nelankantys vaikai (Jose, Eulogio, Vazgvez Recio, Rautakilpi, 2003). - Vaikai, tradiciškai nemėgstami mokytojo ir mažiausiai sulaukiantys iš jų simpatijų bei tolerancijos (Garner, 1999).
Socialinis	- Jauni žmonės, savo elgesiu ignoruojantys visuomenėje priimtas dorovines normas, didžiąją savo laiko dalį praleidžiantys gatvėje arba nuolat joje gyvenantys, silpnai arba visai nepalaikantys ryšių su savo šeima (Bielecka, 1999). - Beglobiai (gatvės) vaikai, asocialiose, nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenantys vaikai, nuolat patiriantys psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, taip pat agresyvūs ir bendraamžių atstumti vaikai bei vaikai, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų (Ignatavičienė, Žukauskienė, 1999).
Visuomenės sveikatos	- Vaikai, pasižymintys nuolat pasikartojančiu asocialiu, agresyviu bei įžūliu elgesiu (Levinskienė, Blažys, Kajokienė, Nikolajeva, Korsakaitė, 2001; Lapinskienė, 1999). - Vaikai, genetiškai paveldėję savo tėvų ligas, sukeliančias rimtų sveikatos problemų (Koiv, 1999; Ringen, De Jong, 2003).
Teisinis	- Vaikai, kurių elgesys neatitinka visuomenės normų, t. y. turintys elgesio problemų klasėje, nelankantys mokyklos, konfliktuojantys su kitais vaikais arba tėvais, elgetaujantys, vagiantys arba priklausantys įvairioms gaujoms, užsiimančioms nusikalstama veikla, vaikai (www.ssinstitut.lt).

Pateiktoje lentelėje galima įžvelgti keletą bendrumų, kurie išaiškėja apibūdinant rizikos grupėms priskiriamus vaikus – jų elgesys neatitinka visuomenės normų, jie patiria nuolatinę riziką. Minėti bruožai siejami su negatyvizmo samprata, verčiančia iš naujo ieškoti atsakymo į klausimą, kur slypi pagrindinė priežastis, trukdanti pasiekti pozityvios socialinės aprėpties įgyvendinimo tikslus? Mėgindami atsakyti į šį klausimą, galėtume išskirti keletą socialinės aprėpties, kaip socialinės atskirties, analizės kriterijų.

2.1. Socialinės atskirties mažinimo situacinė analizė nukreipta į esamą dabartinę padėtį. Šiuo aspektu išryškėja trys esminės kryptys, labiausiai išryškinančios metodologinio pobūdžio problemas:

1) *Veiklos specifika*. M. Spiertso teigimu, išskirtinis dėmesys rizikos grupės vaikams ir jaunuoliams savaime padidina jų izoliuotumą ir trukdo siekti svarbių socialinės atskirties mažinimo tikslų: integracijos ir suartėjimo (2003, p. 48). Kaip pažymi I. De Jonghesas, nuolat kyla grėsmė išlaikyti teikiamų siūlymų ir realios pagalbos pusiausvyrą (2003, p.53).

2) *Institucinis požiūris*. Pagrindinės institucijos, į kurias atsižvelgiant sprendžiamos socialinės aprėpties problemos, yra: šeima, mokykla, bendruomenė. Visos jos, kaip pabrėžia M. Abdallah-Preteille, yra svarbios vaiko gyvenimui, tačiau neretai skiriasi jų tikslai (1988, p. 25) ir šių tikslų siekimo priemonės. Pagrindinė problema, dažnai kylanti minėtoms institucijoms, yra gebėjimas ir noras tarpusavyje bendrauti ir bendradarbiauti (Hoschman, 1997, p. 180). Šiame kontekste R. D. Putnamas kelia problemą, kaip mokykla ir bendruomenė ateityje bus apibrėžiamos pagal pirminius geografinius ryšius: ar daugiau pagal socialinių panašumų dimensijas (1993, p. 180), ar visa tai turės kokios nors įtakos rizikos vaiko socialinei aprėpčiai?

3) *Redifikacija* [angl. *ready* – pasirošęs, pasirengęs; lot. *facio* – darau] *per transformaciją ir reliacionizaciją*¹. Pagrindinė problema yra ta, kad su rizikos grupės vaikais dirbantis asmuo nuolat atsiduria skirtingose situacijose, reikalaujančiose vis kitų sprendimo būdų. Šioje veiklos erdvėje kyla nuolatinė teorinio ir praktinio pasirengimo apimties diskusija (Ellul, 1965, Grass, Levitt, 1994), tyrimo organizavimo tikslingumo ir kokybės (Gagne, 1987; Voss, 1989 ir kt.), tikslingo metodų parinkimo bei jų įtakos vertinimo (Wodarski, Feit, Green, 1995), proceso ir rezultato (Scheyt, 1991; Hooijdonk, Raspe, 1993), ir pan.

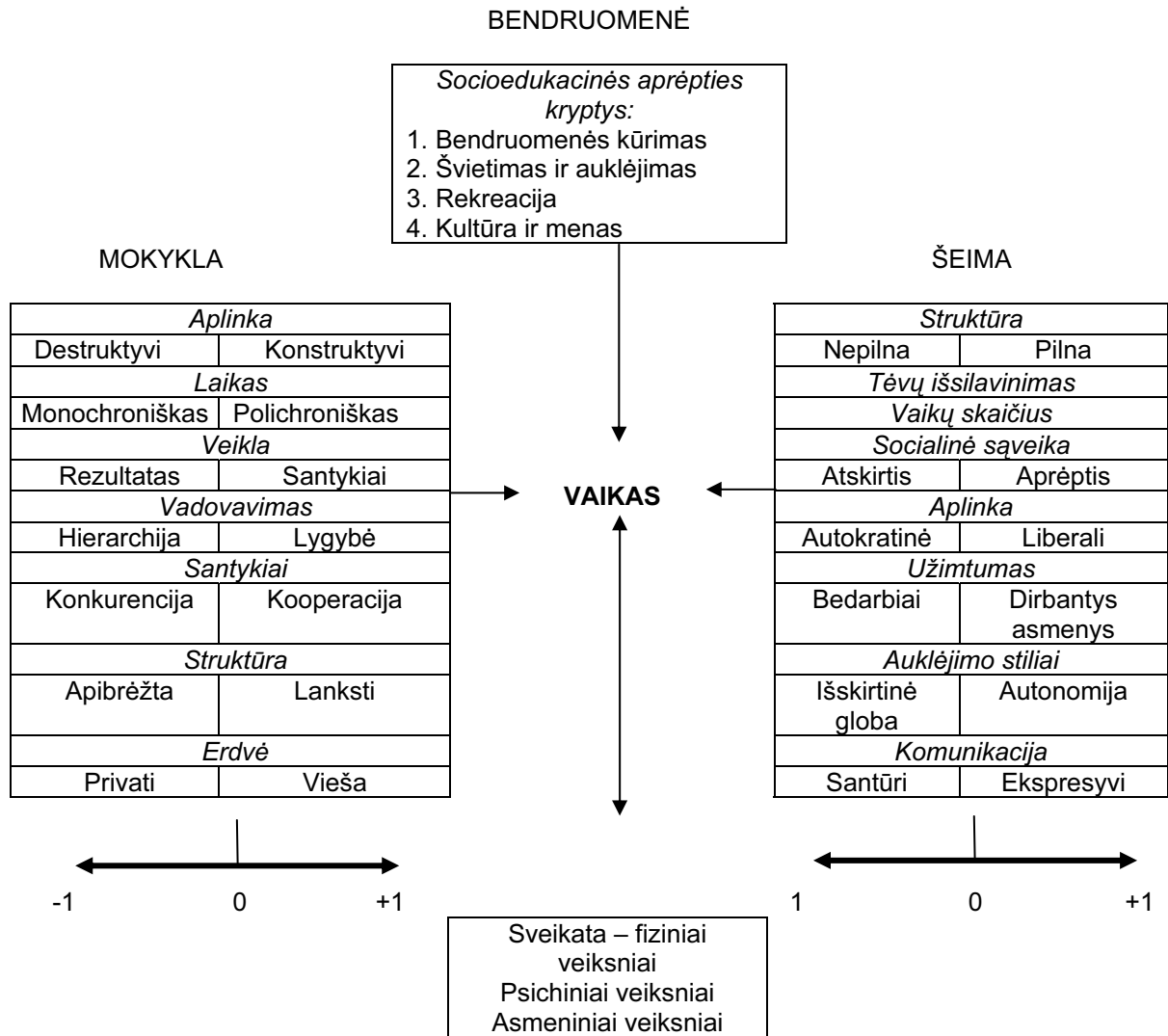
2.2. Rizikos koncepto analizė nukreipta į ateities perspektyvas, t. y. į galimus rizikos veiksnius bei jų padarinius vaiko gyvenimui. Šio koncepto analizę, kaip galimybę suvokti objektyvią tikrovę, pasiūlė I. Partonas (1996) bei E. Durkheimas (2002). Mokslininkų nuomone, bet kokią nukrypimą nuo priimtų normų (pvz., vaiko valkatavimas, jo gyvenimas gatvėje, užsiėmimas nusikalstama veikla ir pan.) reikėtų suprasti kaip būtinybę iš naujo apžvelgti socialinės atskirties mažinimo galimybes ir ieškoti bendros veiklos sistemos patvirtinimo (2003, p. 35). Šio proceso sudėtingumas atsiskleidžia įvairių mokslininkų (Gučo, Kvedaro, 1990; Garner, 1999; Jovaišos, 2000; Duprez, 2002; Nutting, Stones, Liu, Spierts, 2003 ir kt.) atliktoje rizikos veiksnių analizėje (žr. 1 pav.).

Rizikos koncepto analizėje atsiskleidžia dvi rizikos grupei priskiriamų vaikų ir jaunuolių socialinės atskirties mažinimo alternatyvos: saugios aplinkos ir gerovės kūrimas. Vis dėlto, kaip pažymi P. Hunoutas, D. le Galla, B. Shea'sas, M. Spiertsas ir kt. (2003), šio proceso sudėtingumą lemia socialiniai ryšiai ir galimų alternatyvų bei jų taikymo stiprumo pasirinkimas. Šiame kontekste atsiskleidžia dvi metodologinio pobūdžio problemos:

1) Orientacija į rizikos vaiką. M. Bloomas (1996) ir J. Sheldonas (2002) pažymi, kad mažinant atskirtį socialinės pagalbos sistema iš esmės turi keistis, nes būtina atsižvelgti į keletą naujų aspektų:

- Auditoriją: pagrindiniai klientai bus vaikai, atsidūrę už visuomenės ribų, kuriems būdingas žemas socioekonominis statusas. Šiuo aspektu kylanti rizika susijusi su maža tikimybe, kad pritaikius jiems skirtas socialinės aprėpties programas, padėtis iš esmės pasikeis.
- Veiklos turinį: išryškės tarpusavio gaunamos informacijos operatyvumo ir vykstančių pokyčių visuomenėje analizės ryšys stebint vaiko psichologinius, socialinius ir kitus raidos ypatumus. Vis dėlto pagrindinė problema, kurią reikės spręsti, bus gebėjimas priimti šią informaciją ir ją tinkamai panaudoti procese;
- Tęstinumą: į socialinės prevencijos programų kūrimą turės būti įtraukti ne tik rizikos grupės vaikai, bet ir jų aplinkos asmenys (tėvai, bendraamžiai, mokytojai ir pan.). Tad pagrindinis klausimas, kylantis šioje veiklos srityje, ar programos pasižymės nuoseklumu bei sistemiskumu (1996, p. 9), ar jos patenkins dalyvaujančiųjų lūkesčius.

¹ Reliacionizmas [lot. *relatio* – santykis], filosofinė pažiūra, teigianti, kad tikrasis pažinimo objektas yra daiktų, reiškinių santykiai, ryšiai, o ne jie patys (TŽŽ, 2001).

1 pav. Rizikos koncepto analizė (pagal Gučą A., Kvedarą V., 1990; Garnerį P., 1999; Jovaišą L., 2000; Duprezą D., 2002; Nuttingą J., Stonesą J., Liu I. L., Spiertsą M., 2003 ir kt.)

2) Orientacija į procesą. Ši analizė padeda atskleisti pagrindinę visuomeniškumu ir asmeniškumu paremtos sistemos logikos bei komunikacijos diskusiją, kylančią dirbant su rizikos grupės vaikais. J. Habermanas analizuodamas socialinių ryšių bei galimų pasirinkti veiklos alternatyvų derinimo būtinybę socialinės aprėpties procese teigia, kad šių veiksmų santykis yra prieštaringas, nes išryškėja: strateginės veiklos pirmavimo komunikacinės veiklos atžvilgiu tendencija; visuomenės/ bendruomenės ir asmens/šeimoms keliamų reikalavimų bei įsipareigojimų prisiėmimo nesuderinamumas (2003, p. 65). Panašią nuostatą šiuo klausimu reiškia ir M. Sheppardas (1998), nuroydamas, kad socialinės aprėpties terpėje kylantys prieštaravimai priimamiems sprendimams yra socialinės politikos ir socioedukacinio darbo esmė. Visiškai priešingą nuomonę minėtam aspektui pateikia H. Kunnemanas ir C. Frazee, teigdami, kad panašių tendencijų, būdingų socialinės aprėpties procesui, galima rasti ir kitose srityse, todėl šios sistemos gali veikti tuo pat metu ir efektyviai (2003, p. 66). Ši minėtų mokslininkų tarpusavio priešara skatina ne tik įvertinti veiklos ir turinio struktūrinio apibrėžtumo ir visuomeninio įvairiapusiškumo santykį, bet savo esme skatina būtinybę atsižvelgti į naujai kylančias metodologinio pobūdžio problemas: ar socialinės aprėpties procese taikytinos veiklos ribos? Kokiais indikatoriais bus matuojamas šio proceso efektyvumas ir kokybiškumas? Kaip ir kiek besiplečianti veikla didinant socialinę aprėptį poveikis žmonių tarpusavio santykius bei jų socialinį statusą?

Apibendrinant galima teigti, kad:

Rizikos grupei priskiriama vaikų sampratą jungia du pagrindiniai bruožai – šių vaikų elgesys neatitinka visuomenės normų ir jie patiria nuolatinę riziką. Siekiant sumažinti šių vaikų socialinę atskirtį, dirbama dviem – esamų problemų mažinimo (situacinė analizė) ir prevencinės veiklos (rizikos koncepto analizė) – kryptimis.

3. Socialinės atskirties mažinimo alternatyvos

J. Crighton kalbėdama apie vaiką visuomenėje teigia, kad sąmoningai planuojant šios sistemos procesus arba paliekant juos atsitiktinumo valiai, mokymosi procesas vis tiek vyksta, tačiau jį kartu pripažįsta, kad bet koks proceso planavimas ir derinimas pačią sistemą daro efektyvesnę (2003, p. 15). Socialinio proceso planavimo ir derinimo būtinybę patvirtina ir A. Saloojee išsakyta mintis apie socialinę aprėptį. Mokslininkas teigia, kad socialinė aprėptis yra procesas, jungiantis daugelį skirtingų socialinės veiklos sričių, tačiau tai kartu ir įpareigojimas naujai žvelgti į egzistuojančias socialines problemas bei ieškoti efektyvių jos sprendimo strategijų (2002, p. 17).

Kalbant apie rizikos vaikų socialinės atskirties mažinimo alternatyvas teorinėje plotmėje, orientuojamasi į penkis pagrindinius veikos modelius: padėties įvertinimą, santykius, procesą, padėties pobūdį ir intervenciją. Vis dėlto, kaip pažymi H. Wagneris, visus minėtus modelius praktiniame socialinės atskirties socialinės aprėpties procese jungia trys strategijos:

1) **Atskirties vengimas:** čia taikomos intervencijos, kurios, įsiterpdamos į sudėtingus socialinės aprėpties ryšius, suteikia galimybę asmenims išlikti tam tikroje sistemoje, nepaisant didelių asmeninių sunkumų. Tokios socialinės pagalbos pavyzdžiai yra socialinis darbas ir savanoriavimas ugdymo institucijose, įvairiuose centruose ir pan.

2) **Parama socialinei aprėptčiai:** tai priemonės, padedančios asmeniui patenkinti specifinius socialinės aprėpties reikalavimus, kurių jis negali pats padaryti. Čia galima paminėti įvairių prevencinių programų kūrimą rizikos vaikams ir jaunuoliams, laisvalaikio ir renginių organizavimo programas, profesinį mokymą ir pan.

3) **Socialinės aprėpties administravimas:** tai veikla, susijusi su asmens įtraukimu į mažiausias specifines socialinio darbo sistemas, pavyzdžiui, rizikos grupės vaikų pirminis aprūpinimas ir apgyvendinimą laikinuose globos, rehabilitacijos namuose, pensionatuose ir pan. (2003, p. 27).

Šios trys strategijos kiekviename etape jungdamos teorinius veikos modelius ir atskleisdamos glaudžias tarpusavio sąsajas kartu skatina atkreipti dėmesį ir į dar kelis probleminius aspektus:

- galimybių ribas skverbtis į vaiko privatumą ir prievartinės intervencijos taikymą;
- novatoriškumą ir tradicijas, t. y. į tai, kaip sparčiai bus taikomos įvairios naujovės dirbant su rizikos grupės vaikais, kiek jos bus naudingos šiame procese, kaip bus vertinamas šio proceso kryptingumas bei dalyvaujančiųjų lūkesčiai?

Mėginant giliau pažvelgti į socialinės aprėpties teikiamas galimybes, atsiskleidžia indikatorių numatymo reikšmė. Remiantis M. Bloomo (1996), V. Baršauskienės, I. Leliūgienės (2001), G. Thomas'o, C. O'Hanlono, J. Sheldon (2002) ir kitų šiame straipsnyje minėtų mokslininkų darbais, galima išskirti šiuos perspektyvinius socialinės aprėpties socialinės atskirties vertinimo indikatorius:

- Tinkamumas: apibrėžia pasirinktos veiklos krypties arba metodo pritaikomumą siekiant numatyto tikslo. Ruošiantis dirbti su rizikos grupės vaikais, pirmiausia turėtų būti atsakyta į keletą klausimų: kuo pasirinkta veiklos kryptis pranašesnė prieš kitas? Kokia jos paskirtis ir naudojimo būdas? Kokios galimos alternatyvos nesėkmės atveju?
- Taupumas: pasirinkti veiklos metodai turi teikti kiek įmanoma daugiau informacijos apie patį vaiką, socialinę aplinką, jų tarpusavio ryšius.
- Kontekstualumas: būtina atsižvelgti į informacijos rinkimo kryptingumą: kaip ir kokia bus renkama informacija apie rizikos grupės vaikus, koks jos ryšys su kitais vienas kito teikiama informaciją papildančiais šaltiniais.
- Atvirumas: juo nusakoma, kiek organizuojama veikla vaikams įdomi ir juos įgalinti; kiek visuomenei yra prieinama informacija apie įvairių institucijų dalyvavimą socialinės atskirties mažinimo programose ir pan.

Apibendrinant galima teigti, kad:

Siekiant socialinės atskirties mažinimo efektyvumo, šį procesą būtina kryptingai planuoti atsižvelgiant į tinkamumą, taupumą, kontekstualumą ir atvirumą indikatorius.

Išvados

1. Rizikos grupės vaikų socialinės aprėpties metodologinės istorinės raidos analizė leidžia teigti, kad konkrečius laimėjimus šioje srityje bei taikomos veiklos pobūdį lemia pačios visuomenės požiūris į šiuos vaikus bei joje vykstantys ekonominiai, socialiniai, kultūriniai ir kiti pokyčiai.

2. Rizikos grupės vaikų kompleksinės sampratos plėtojimas skatina nuodugnaus požiūrio į egzistuojančias problemas atsiradimą, tačiau kartu kelia grėsmę šio proceso susiskaidymui į siauresnes ir specifiškesnes veiklos sritis.

3. Saugios aplinkos užtikrinimas ir gerovės kūrimas – tai dvi pagrindinės rizikos grupei priskiriamų vaikų ir jaunuolių socialinės atskirties mažinimo alternatyvos, nukreiptos į dabarties problemų sprendimą ir išankstinę prevenciją.

4. Teorinių ir praktinių strategijų derinimas ir naujų indikatorius paieška socialinės atskirties mažinimo veiksmingumui įvertinti rodo, kad pagrindinė socialinė aprėpties atskirties problema slepia visuomeniškumu ir asmeniškumu paremtas sistemos logikas bei komunikacijas.

LITERATŪRA

1. **Baršauskienė V., Leliūgienė I.** Sociokultūrinis darbas visuomenėje: užsienio šalių patirtis. – Kaunas: Technologija, 2001.
2. **Bloom M.** Primary Prevention Practice. Issues in Children's and Families' Lives. 1996. Vol. 5.
3. **Calder M. C.** A Framework for Conducting Risk Assessment. Child care in Practice. – Carfax Publishing, 2002. No. 1.
4. **Christensen P., O'Brien M.** Children in the City: Home, Neighbourhood and Community. – London: Routledge Falmer, 2003.
5. **Frazer C.** Thumbs Up! Inclusion, Rights and Equality as Experiences by Youth with Disabilities. Citizenchip. 20th International IFS Conference Building Inclusive Communities. – Canada, June 18 -23: TNC. 2004.
6. **Gučas A.** Vaiko ir paaugio psichologija. – Kaunas: Šviesa, 1990.
7. **Ignatavičienė S., Žukauskienė R.** Rizikos grupės vaikai/Methodinės rekomendacijos pedagogams. – Vilnius: Leidybos centras, 1999.
8. **Johnson L. C.** Socialinio darbo praktika. – Vilnius: VU, 2003.
9. **Jonghe De I.** The Minorius Project – a protocol to Safequard Children's Rights. An Implementation af Young people's Rights in Flemish Provisions for Special Youth welfare // European Journal of Social Education a Bin – annual periodical of FESET. No. 5.
10. **Jovaiša L.** Ugdymo mokslas ir praktika. – Vilnius: Agora, 2001.
11. **Kvieskienė G., Merfeldaitė O.** Gatvės vaiko atskirties ir reintegracijos problemos. Socialinis ugdymas IV. – Vilnius, 2001.
12. **Leliūgienė I.** Socioedukacinio darbo tyrimų objekto socioistorinė raida ir šiuolaikinių metodologinių nuostatų diskursas // Socialinis darbas Nr. 1(1). – Vilnius: LTU, 2002.
13. **Liu Y. L.** Parental – Child Interaction and Children's Depression: The Relationships Between Parent – Child Interaction and Children's Depressive Symptoms in Taiwan // Journal of Adolescence. 2003. Vol. 26. Iss. 4.
14. **Levinskienė S., Blažys V., Kajokienė A., Nikolajeva M.** Vaikų hiperkineziniai sutrikimai. – Vilnius: VU, 2001.
15. **Madsen B.** The Vision of social Inclusion – a Risky Process for the Professionals and the Excluded // European Journal Social Education (FESET). 2003. No. 5.
16. **Pikūnas J.** Asmenybės vystymasis. – Kaunas: VDU, 1994.
17. **Reisch M., Gambrill E.** Social Work in the 21st Century. – California: Pine Forge Press, 1997.
18. **Saloojee A.** Social Inclusion, Anti-Racism and Democratic Citizenchip. 20th International IFS Conference Building Inclusive Communities. – Canada, June 18 –23: TNC, 2004.
19. **Spierts M.** Balansavimas ir aktyvinimas: metodiškai organizuotas sociokultūrinis darbas. – Vilnius: VU, 2003.
20. **Srukčinskienė B.** Vaikų sužalojimai mokykloje ir prevencinė veikla. – Klaipėda, 2004.
21. **Tarptautinių žodžių žodynas.** – Vilnius: Alma littera, 2001.
22. www.sociumas.lt
23. www.lrvl.lt
24. www.ssinstitut.lt
25. www.eera.ac.uk

METHODOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL INCLUSION AS THE ALTERNATIVE OF SOCIAL EXCLUSION

Audronė Juodeikaitė

Prof. Dr. Irena Leliūgienė

Kaunas Technology University

Summary

The article analyses historical and social development of inclusion and its main features that appear during the working process with children at risk. The article refers to the works of foreign and Lithuania scientists. This survey discusses three leading questions: How was the work with such children organized and what were the expectations in the social context? What problematic aspects are met while working with the conception of children at risk? What specific indicator stronger influence further aims and functions of social inclusion?

The result of the analysis show that in the historical development of the conception of such pupils two main feature can be noticed: their behavior does not correspond to social norms and they themselves are constantly at risk.

In order to reduce social inclusion of such children the following acts are taken: 1) Attempts to attract attention of society to the most important children and youth problems in different historical periods; 2) Attempts to involve different institutions and individuals as well as children themselves into preventive activity, which includes creating strategies; 3) Paying necessary of attention at validity, context and systematization of the social inclusion process.

Keywords: social inclusion, social exclusion, children at risk, risk conception.